

1998 tavaszán Parti Nagy Lajos és Tolnai Ottó leültek beszélgetni: többrészes életút-interjút készítettek a rádió számára. Hat évvel később megjelent a *Költő disznózsírból*, a hanganyag írott változata – így foglalhatnánk össze

16 Gyöngyösi Lilla

ÁRIÁK

A HOMOKVÁRBÓL

Tolnai Ottó: *Költő disznózsírból*

– Egy rádióinterjú regénye

röviden a kötet keletkezését, de ezzel igencsak keveset mondunk. Hiszen a „regény” (használjuk a szerző műfajmegjelölését) nem egyszerűen a rádióműsor gépelt változata, hanem sokkal több annál: Tolnai Ottó évekig alakította, bővítette a szöveget, mígnem forma-

ilag és tartalmilag is kinőtte az interjú egykori kereteit.

„Elmondva: zseniális! Leírva: unalmas banalitások...” – olvasható kézírással, piros tollal a *Költő disznózsírből* egyik könyvtári példányában, mintegy negyedik mottóként. Pedig a kötet nagy erénye, hogy elválaszthatatlan (persze olykor sejtethető), meddig tart az „eredeti” szöveg, és hol kezdődik az utólagos kiegészítés: az írott szöveg szerves egészet alkot – nemcsak formailag, stílusán, de tartalmilag is. Mindeközben sikeresen megőrzi a hangos változat dinamikáját. Igaz, az átalakítás során Parti Nagy kérdései – mint arra ő maga is utal az előszóban – szinte feleslegessé váltak: előfordul, hogy egy-egy válasz akár negyven nyomtatott oldalt foglal el. Mégis szükséges katalizátorok ezek a kérdésmaradványok, hiszen Tolnai gondolatfolyamai, külső-belső monológjai ezek hatására indulnak el. Hogy azután teljesen szabadon, egyre visszább kalandozva (lásd: Tolnai rák-volta), egymásra oda-vissza utaló anekdoták sokaságával „válaszoljon” a kérdésekre. Az interjúalany áriázik. A beszélgetés rendhagyó voltával természetesen ő maga is tisztában van: „előbb mindig magam felé próbálok kaparni, csak azután utalok valamit a kérdéssre, illetve próbálok meg a történetet válasszá manipulálni.” Tehát a ritkuló kérdések, a szellős interjúforma révén vérbeli Tolnai-mű a *Költő disznózsírből*, a rá jellemző kacskaringós közeledésekkel, váratlan képzettársításokkal, ellentétes regiszterek összeeresztésével, miközben gyakorta felbuknának az egész életművet uraló motívumok – ezek keletkezésére most választ, pontosabban néhány eredettörténetet kapunk.

Tolnai a „semmis dolgok” költője. A hétköznapi tárgyakkól és fogalmakból virtuális és fizikai gyűjteményeket hoz létre, fel- és kiemelve azokat a láthatatlanságból. Innentől pedig ezek a fogalmak, tárgyak (csak két példa: a 13-as szám és a csipke) hivatkozási pontként működhetnek. A fizikai gyűjtemények nagyrészt az interjú (és az átdolgozás) helyszínén, a palicsi házban

(a Homokvárbán) találhatóak – így főleg a kötet első felében gyakran a szobaberendezés határozza meg a beszélgetés menetét. A *Költő disznósírból* azt a látszatot kelti, hogy a szerző élete is ugyanígy épül föl, mint a művei: szokatlanul sok benne az össze nem illő tárgy, az abszurd és tragikus fordulat. Megfigyelései a látszólag jelentéktelen történekekről, személyekről Tolnai különös fogékonyságának következtében vissza-visszatérő jelképekké sűrűsödnek és hálózatokba rendeződnek, összefüggésbe lépnek egymással. Sokszor nem is értjük a beszélgetés során, miért dob be egy-egy újabb sztorit, melyből rögtön egy másikra ugrik, hogy az eredményrel – mely gyakran csak egyetlen jelző, kép vagy mondatföredék – kiszíneze, érthetőbbé tegye az aktuális állítását. Egy-egy kérdést úgy jár körbe, ahogyan egy sematikus virágot szokás rajzolni: a közepe köré hurkakként illeszkednek az elrugaszkodó, majd vissza-visszatérő történetek.

De mégis, nem beavatottként hogyan közelítsünk ehhez a sűrű, oldalnyi körmondatoktól ékes, gyakran nehezen olvasható szöveghez? Segítségképpen Tolnai „fejezetekre” osztja mondandóját – egyrészt megtartja a rádióinterjú eredeti felosztását, hat nagy részre tagolva a szöveget, másrészt ad hoc módon „alfejezeteket” is közbeiktat, tematikus blokkokat létrehozva. Más kérdés, hogy pl. *A menyasszony elérhetetlen keze* című blokkot minek tekintjük: egyszerű kitérőnek, kedves sztorinak vagy épp jelentős életrajzi momentumnak. A kötet egészére nézve is több olvasási mód, narratíva kínálkozik.

Kézenfekvő lehetőség, hogy életrajzként olvassuk a *Költő disznósírból*, hiszen a rádióbeszélgetés témája Tolnai életútja volt. Ez a megközelítés viszont hamar zsákutcának bizonyul: egy hagyományos életrajztól eltérően a kötet meseszövése nem lineáris, évszámok alig vannak benne – gazdag, megbízható monográfia egyébként is elérhető már Tolnairól Thomka Beáta jóvoltából. Ehelyett ebben a könyvben minden információ egy pont körül lebeg, zsong, ez pedig a mesélő személye. Bármelyik pseudo-adatból válhat egzakt tény, ahogyan tetszés szerint bármelyiket tekinthetjük költői képnek is. Azaz Tolnai metaforái és a valóság szabadon átjárhatók ebben a kötetben is. Pl. a Neretva hídjának helyreállításáról így beszél: „Nekem ez nagyon fontos, hogy az egyik legszebb metaforát épp a magyarok segítenek visszaállítani”. Tehát nemcsak a tárgyak válhatnak metaforává, de fordított irányban is működik a dolog; ezt az aranyzógek története is megerősíti. A különböző irodalmi motívumok, az életrajzi adalékok, a barátok és példaképek érzéletes portréinak asszociatív csoportosításából legalább annyira megismerjük az író-költő környezetét, mint őt magát, illetve művészetfelfogását – így a kötet több is és kevesebb is, mint egy biográfia.

Ez a jellegzetesség további olvasási módokat kínál: működhet a kötet egyfajta Jugoszlávia-gyorstalpalóként, két szempontból is. Egyrészt remek lehetőség a jugoszláv irodalmi-művészeti élet főbb szereplőinek megismerésére – hiszen Tolnainak egyformán fontos a térség magyar és szláv művészete, s magát is inkább a vajdasági-ex-jugoszláv irodalomban pozicionálja, mint az egyetemes magyarban. A jugoszláv közélet bonyolult játszmáiban pedig elválaszthatatlan egymástól a különböző nyelven alkotó, de egyazon valóságból táplálkozó művészek élete – ehhez képest Tolnai számára a magyarországi történések távoli, marginális eseményeknek tűnnek. Mégis furcsállja a két oldal közti kommunikáció hiányát, amivel csak egyetérthetünk a rengeteg, számára jelentős, magyarországi olvasóként viszont ismeretlen név, esemény láttán: „Érdekes, hogy ezekről a kis kultúrák egymás között semmit sem tudnak. Magyarországon senki sem tudja, ki volt Ljubo Babić.” Másrészt a kötet az alapoktól kezdve ismerteti meg Tolnai társadalmi és földrajzi környezetével: a hétköznapi világ, a tanya, az Adria feltérképezésével – melyek Tolnai művészetének fő ihletői – közelebb kerülhetünk akár a *Wilhelm-dalok* groteszk-tragikus mikrovilágához is. Tolnai számára különösen fontos a hagyományok lecsapódása a jelenben – a gyerekkorából eredeztethető tudásanyag máig tájékozódási pontként működik számára, legyen szó a Kosztolányi-család közelségéről, a világbjajnok tűzoltók történetéről vagy a *Tolnai Világlexikonról*. Akár alternatív valóságként, akár a jelennel ütköztetve meghatározó a szűkebb-tágabb lakókörnyezet olykor mitikus árnyalattal gazdagított múltja. Ezzel pedig rögtön egy újabb olvasási módhoz jutunk: az emlékfolyam mélyen belevon Tolnai művészi világába, így a szerző alkotófolyamatából is sokat megsejthetünk.

A néhány tényszerű, ars poetica-jellegű kijelentés mellett, melyeket nagyrészt Parti Nagy még Tolnai számára is megkerülhetetlen kérdései provokálnak ki, mint például: „Mindig az ellenpólust szeretem olvasni, a másik típusú költőt. A szabadverseket nem szeretem olvasni. A szabad én vagyok.”, ugyanilyen érdekes folyamatában, gyakorlatban megismerni Tolnai alkotóművészetét. Hiszen a szöveg szabályosan bekebelez: a két időszik miatt úgy érezhetjük, a szemünk láttára alakul-formálódik az írás, azaz részesei lehetünk egy Tolnai-mű keletkezésének: szerzőnk olykor ki is szól a „regényből”, utal a munka nehézségeire vagy az aktuális körülményekre. Így egyszerre kapunk biztos elméleti háttérrel, sok izgalmas fogódzót az egész életműhöz és tapasztalhatjuk meg a gyakorlatban, hogyan dolgozik a mester. Azaz a *Költő disznósírból* jó életrajzhoz méltóan többszörös ars poetica is – s mint ilyen, sosem veszít aktualitásából, tizenegy (tizenhét) évvel keletkezése után is ugyanolyan releváns és izgalmas olvasmány. Veleje, azaz Tolnai vibráló alkotókedve azóta is velünk lüktet, köztünk él. (*Kalligram, Pozsony, 2004*)